

Jesús A. Martínez Martín, dir., 2015. *Historia de la edición en España, 1939–1975*. Barcelona: Marcial Pons, 1000 p.

El debat sobre la historiografia de l'edició espanyola contemporània no s'ha dissipat amb l'aparició dels volums dirigits per Jesús A. Martínez Martín, que han estat acollits amb comentaris crítics a desgrat de la incontestable aportació que representen. D'ençà de la publicació als anys noranta de la sèrie d'Hipólito Escolar per la Fundación Germán Sánchez Ruipérez, havien sortit a llum monografies que no sols sedimentaven en espera d'una obra d'abast més general, sinó que algunes tenien el mèrit de presentar una metodologia poc o gens emprada fins aleshores, amb un enfocament orgànic de la història del llibre digne de considerar. Partint d'aquest coixí bibliogràfic, i del suport de dos projectes ministerials, Martínez Martín ha aplegat un grup d'investigadors, bàsicament de la Universitat Complutense de Madrid, que han confegit una prometedora base de dades i han ofert una obra de referència tant des de l'angle de la història i la filologia com del periodisme, l'economia, el dret, l'educació i la biblioteconomia.

El relat del sector editorial del 1939 al 1975 s'obre amb una introducció signada pel mateix Martínez Martín, que identifica l'epicentre de l'acció del règim amb la seva fixació pel pensament únic i el control de la dissidència, pels quals les autoritats van concebre un aparell de censura que —no cal que hi insistim aquí— va ser d'una ferocitat implacable. De la figura delsensors i de les normes que feien respectar a ulls clucs se n'ocupa en un altre capítol Eduardo Ruiz Bautista, que recupera la tipologia establerta per Manuel L. Abellán en el seu excepcional *Censura y creación literaria en España (1939–1976)* (1980), alhora que aborda el fenomen de la depuració de llibres durant el primer franquisme amb una prosa de deliciós regust literari. Especialista reconegut, Ruiz Bautista observa que és rere la diligència, l'obstinació i la naturalitat amb què els sediciosos van cremar les obres on s'amagava l'alt grau de perillositat que hi veien per a l'avenir del Nuevo Estado.

Amb l'objectiu d'anatomitzar el marc polític, altres autors descriuen les funcions dels organismes públics que van fer per dinamitzar un sector devastat. Seguint Ana M.ª Rodrigo, l'Instituto Nacional del Libro Es-

pañol (INLE) va aconseguir l'obtenció d'avantatges fiscals i, amb les limitacions consubstancials amb el règim, va fomentar la lectura. De fet, el nombre de lectors preocupava les institucions gremials però també les biblioteques, que, depurades i convertides en instruments de propaganda, custodiaven un fons d'interès raquític, dominat per una moral rànica i una ideologia excoent (a tall de nota marginal: no sembla raonable que, malgrat la incidència del gust literari en els catàlegs editorials, l'obra dediqui dos capítols al sector bibliotecari, més vinculat a la lectura que no pas a l'edició). Per tancar aquesta aproximació gremial, Carlos Rogel recopila les lleis i els decrets sobre la propietat intel·lectual i la contractació, i contextualitza l'emergència de l'agent literari als anys seixanta, deguda a la desprotecció de l'autor i la rivalitat dins del mercat.

Més concretament, el deliri d'immortalitat del règim i la bonança econòmica van prefigurar la Llei de Premsa del 1966, nucli del capítol que, com el del llibre polític, és a cura de Carmen Menchero. Segons que Francisco Rojas ens havia referit a *Dirigismo cultural y disidencia editorial en España (1962-1973)* (2013), en aquesta etapa «liberalitzadora» els dictaminadors filaven més prim amb la tirada i el preu que no pas amb la temàtica i el perfil dels autors. Una de les perles que reporta Menchero en desgranar les vicissituds de l'assaig polític és la carta d'un alt càrrec que es confessa alarmat pel nombre de títols rebuts directament a dipòsit, sense passar per l'eufemística consulta «voluntària», per tal com la temerària iniciativa dels editors acabava evidenciant la violència del règim, que, si volia rabejar-se contra les obres, les havia de segrestar fent-ne públic un veto que no li interessava propagar i arriscant-se que a l'últim, arribats als tribunals, els jutges en sobreseguessin les causes. Són cartes d'aquest valor les que atenuen alguna tesi precipitada de l'autora com l'afirmació que, en vista d'informes divergents, les autoritats sempre optaven per un dictamen denegatori.

Amb un discurs de to interpretatiu, Martínez Martín s'enfondeix en la conjuntura política, econòmica i sociològica de l'arc dels anys quaranta als seixanta. L'itinerari arrenca amb l'autarquia i l'intervencionisme estatal, avança amb l'increment de la renda per càpita i l'escolarització dels cinquanta, i desemboca en l'explotació mediàtica i comercial dels llibres durant el boom demogràfic. Així com l'exili dels autors havia

deixat el sistema literari en la indigència, l'activitat gràfica estigué semblantment afectada per les restriccions energètiques, l'escassetat de paper i una maquinària antiquada ben bé fins als seixanta, en què, amb la recuperació econòmica, els impressors i els enquadernadors van apostar de manera decidida per la renovació de les tècniques d'il·lustració i els acabats. En paral·lel, els editors van implementar unes estratègies comercials innovadores, com la venda a terminis o la publicitat d'enciclopèdies, amb què van aconseguir empaperar un nombre gens negligible de racons domèstics.

Apuntalant-se en el fons del Registre d'Empreses Editorials de l'INLE, avui en procés de catalogació a l'Archivo General de la Administración (i, doncs, d'accés calculadament restringit), Martínez Martín proposa una taxonomia d'editorials concentrades a Madrid i Barcelona que més endavant Juan Carlos Sánchez Illán arrodoneix amb la biografia dels editors de l'exili, bona part dels quals eren els catalans que havien recalat a Mèxic i Buenos Aires. Martínez Martín posa en solfa la procedència del capital, la nòmina de fundadors i les programacions dels segells que han assolit més notorietat pel valor cultural, les xifres de negoci o l'oposició directa al règim, bo i agrupant-los en «editors intel·lectuals» i «editors comercials» en funció de la seva lectura del compte de resultats. Des de la talaia que brinda un panorama tan representatiu, Martínez Martín defensa que, si els editors van contribuir al canvi cultural i, de retop, polític, no va ser tant per una actitud dissident com per l'exercici de la seva pràctica cultural.

La cartografia del sector de la postguerra s'amplia amb un ventall dels gèneres que van —per dir-ho de pressa— de la literatura als diccionaris, passant pel llibre escolar, l'assagístic i el científicotècnic. Mentre que l'episodi sobre les editorials literàries que enfila Jordi Gracia i el de la bibliofília, de Juan Antonio Yeves, sobretot consignen col·leccions i editorials llegendàries, els autors de tipologies editorials menys divulgades com la literatura de quiosc, ponderada per José Carlos Rueda, i el manual de text, obra d'Antonio Viñao, eixamplen la presentació de Martínez Martín amb apunts sociològics prou suggeridors. La dictadura, que va intentar controlar els estereotips de la narrativa popular, no sols va fer estampar textos escolars amb models de l'ortodòxia ideològica per

damunt de la qualitat pedagògica i científica, sinó que en la literatura —ho recorda Jaime García Padrino— va separar dràsticament les lectures destinades a les noies i els nois. En el decurs dels anys, però, aquesta tendència sexista es va anar esmoreint i, gràcies a l'augment l'alfabetització, la literatura infantil i juvenil va aconseguir tonificar-se.

Enderiat en el control i la repressió de la diferència, el règim va estendre els seus tentacles fins a les publicacions científiques. Si bé a la dècada dels quaranta les obres solien sortir dels obradors institucionals, dècades més tard van competir amb les editorials privades, que van viure una etapa d'expansió pel desenvolupament del sector industrial i la consegüent demanda de llibres especialitzats, tal com reporta Fernando García Naharro. De manera anàloga, en el terreny de les ciències socials, que captura Pedro Rújula, el mercat estava conquerit per uns editors institucionals que publicaven al servei dels principis franquistes fins que altres editorials afrontaren la història i la política contemporànies amb una finalitat acadèmica o combativa. Eren nous temps en què àdhuc el llibre religiós va difondre, d'acord amb les notícies que en recull Carlos Nieto, una teologia renovadora a les envistes del Concili Vaticà II i en què, com l'assaig en general, va ser afavorit pel disseny modern i el format popular dels llibres de butxaca, al qual Christine Rivalan dedica un dels capítols.

En aquesta part sobre les línies editorials, Sánchez Illán i García Padrino incorporen l'evolució dels segells catalans en els seus treballs i, en homologar-los als castellans, entreteixeixen un món contrastat i il·lustratiu de dos ecosistemes editorials heterogenis però igualment tenallats pel franquisme. En són l'excepció, perquè, ben mirat, el gruix dels autors redueixen el seu camp d'estudi a les editorials que publiquen en castellà, de manera que és natural que, en consonància amb altres obres de referència, Martínez Martín dediqui un espai propi al llibre català, basc i gallec com a reconeixement implícit a la seva tasca en favor del canvi cultural. No deixa de sorprendre, en tot cas, que el mateix director concebés aquest capítol des de la mirada epidèrmica que poden fornir l'arxiu de l'INLE i la bibliografia, a cops irremissiblement esbiaixada pels protagonistes de les aventures editorials.

L'ambiciós propòsit de bastir una història de dimensions oceàniques pot acabar afectant si més no la coherència dels continguts. Amb uns

textos més descriptius que crítics, els autors dels gèneres editorials ni amplifiquen el context presentat pàgines enrere per Martínez Martín, ni eviten les duplicitats naturals que es produeixen en relació amb els antecedents que havia apuntat el director. Bé que aquestes reiteracions podrien justificar-se per la intenció de vertebrar el discurs, l'addició de capítols que, d'altra banda, no són prou paradigmàtics o no aporten una perspectiva diferencial només s'explicaria, si se'n pot dir així, per peatges acadèmics (els capítols sobre Editora Nacional, Redención i els llibres per a dones, o els apartats sobre la premsa periòdica). Més encara: hem de lamentar que, a despit de l'esforç dels autors per exhumar fonts arxivístiques, hemerogràfiques i bibliogràfiques, les notes al peu i la bibliografia mostrin buits que podríem considerar clamorosos en una obra de consulta d'aquesta naturalesa.

Això no obstant, aquestes consideracions conceptuals no lleven mèrits ni al director ni als autors, els quals han traçat un recorregut per les editorials de la postguerra que, amb independència del seu pes industrial, han marcat el rumb de la cultura. Deutors de l'herència d'Hipólito Escolar, i en especial de *La edición moderna. Siglos XIX y XX*, que completen i actualitzen, els autors han aprofundit en les dinàmiques del sector al marge d'altres tradicions com la francesa i la catalana, que no desconeixen. Així mateix, Martínez Martín i el seu grup han descartat indagar en mons paral·lels com els mecenes, els premis o les revistes literàries que han estat objecte d'una atenció significativa en altres obres sobre el món editorial i que bé haurien pogut merèixer episodis independents. A manera d'invitació, concloem que una proposta d'aquesta mena, més vinculada als escriptors que no pas a les biblioteques o els diaris, oferiria una cosmovisió més matisada del paper dels editors en la història cultural i fins ens atrevim a conjecturar que, d'investigadors que s'hi dedicarien amb entusiasme, no en faltarien.

Mireia Sopena

Universitat de Barcelona (Espanya)

orcid.org/0000-0002-3080-5411